

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**ГУТОРОВА І.В., К.Е.Н, ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА**

У статті здійснено теоретичне узагальнення існуючих методичних підходів до аналізу та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, запропоновано власний методичний підхід до оцінки останніх.

In article theoretical generalisation of existing methodical approaches to the analysis and an estimation of competitiveness the agricultural enterprises is spent, the author's methodical approach to an estimation of the last is offered.

Постановка проблеми. Неоднозначність існуючих в сучасній економіці науці методичних підходів до дослідження рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств обумовлює і численність використовуваних методів її оцінки. Всі вони різні, а єдиного загальноприйнятого підходу так і не розроблено. Ситуація ускладнюється тим, що конкурентоспроможність підприємства як економічна категорія розглядається з точки зору різних наук – маркетингу, економіки, фінансів, стратегічного управління, кожна з яких вивчає її через призму свого предмета дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань аналізу та оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств присвячені праці видатних українських та російських вчених-економістів, як от В.Я. Амбросова [1], Л.А. Євчук [2], В.К. Збарського [3], С.М. Кваші [4], М.Й. Маліка [5], Б.Й. Пасхавера [6], О.О. Школьного [7], Е.Н. Крилатих, К.Г. Бородін [8], М.В. Ожерельєвої [9] та ін. Разом з тим, спроби визначити та оцінити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств пов'язані, передусім, з пристосуванням вже існуючих методів оцінки конкурентоспроможності до умов сільськогосподарського

виробництва, а тому визначена проблема потребує подальшого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є теоретичне узагальнення існуючих методичних підходів до аналізу та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та формування на цій основі авторського бачення щодо вирішення вказаної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципово всі застосовувані методи оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств можна об'єднати в наступні дев'ять груп: 1) методи, основані на аналізі порівняльних переваг; 2) методи, що базуються на оцінці фінансового стану підприємства; 3) методи, засновані на теорії ефективної конкуренції; 4) методи, основані на теорії якості товару; 5) матричні методи; 6) методи визначення конкурентної позиції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства; 7) інтегральний метод; 8) метод бенчмаркінгу; 9) інші методи.

Так, М.Й. Малік та О.А. Нужна [5] для оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств користуються трьома методами: методом, основаним на теорії ефективної конкуренції, через частку підприємства на ринку та методом бенчмаркінгу.

В основу першого методу авторами покладено оцінку трьох груп показників: 1) показники ефективності управління виробничим процесом; 2) показники фінансового стану підприємства; 3) показники ділової активності. Інтегральний показник конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства визначався методом середньозваженої арифметичної із врахуванням коефіцієнтів вагомості кожного окремого групового показника.

Разом з тим автори зазначають, що із трьох запропонованих ними методів найприйнятнішим для визначення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є метод бенчмаркінгу, оскільки він є відносно простішим порівняно з методом ефективної конкуренції, та містить меншу кількість розрахунків. Рівень конкурентоспроможності сільгоспідприємств за вказаним методом визначався дослідниками за наступними

параметрами: фондовіддача, рівень продуктивності праці, рентабельність реалізації продукції, частка підприємства на ринку, частка собівартості продукції, що випускається, у доході (виручці) від її реалізації, ціновий сегмент, в якому працює підприємство щодо реалізації продукції на певному ринку.

Використання методів ефективної конкуренції та бенчмаркінгу для оцінки конкурентоспроможності агроформувань зустрічаємо і в інших наукових працях [10]. Однак не зважаючи на комплексність та системність даних методів вони, на наш погляд, не позбавлені суттєвих недоліків. По-перше, алгоритм розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності є досить складним і громіздким та потребує значної кількості статистичних даних, отримати які іноді є вкрай проблематичним. По-друге, зведення окремих показників конкурентоспроможності до єдиного узагальненого показника здійснюється на основі застосування коефіцієнтів вагомості, розрахованих експертним шляхом, що, на нашу думку, не може вважатися абсолютно достовірним.

Деяко інший підхід до оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства пропонує А.О. Шепіцен. На його думку, оцінка конкурентоспроможності сільгоспідприємства має ґрунтуватися на аналізі його потенційної та поточної конкурентоспроможності. До показників, що дозволяють оцінити потенційну конкурентоспроможність, автор відносить грошову оцінку ріллі, фондозабезпеченість, прапезабезпеченість, енергозабезпеченість, ефективність технології (вихід валової продукції на 100 га ріллі), фондоозброєність, енергоозброєність, продуктивність праці. Шляхом порівняння даних показників з максимальним їх значенням у відповідному році визначаються індекси співвідношення, які потім методом згладжування часток приводяться до підсумкового показнику, що характеризує потенційну конкурентоспроможність. Поточна конкурентоспроможність, виражена через конкурентоспроможність продукції, визначається окремо за кожним її видом як відношення інтегрального індексу якості до індексу вартості товару. Для визначення конкурентоспроможності загальної продукції підприємства індекси якості за кожним видом продукції зважуються часткою виручки від реалізації певного її виду у

загальній масі виручки. Після визначення потенційної і поточної конкурентоспроможності та приведення їх до складених величин, на основі аналізу кореляційно-регресійних зв'язків даних двох видів конкурентоспроможності з величиною рентабельності підприємства визначається реальна конкурентоспроможність сільгоспідприємства [11, с. 72].

Недоліком описаної методики, на наш погляд, є, по-перше, складність отримання інформації для розрахунку інтегрального індексу якості товару, по-друге, постійне приведення показників до складених величин, що затримує процес розрахунку і ускладнює роботу. Крім того, розрахунок загального (інтегрального) показника конкурентоспроможності підприємства здійснюється автором шляхом рішення кореляційно-регресійного рівняння впливу поточної та потенційної конкурентоспроможності на рентабельність підприємства, що з методичної точки зору є неправомірним, оскільки ці показники тісно корелюють між собою.

Оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства на основі аналізу потенційної (ресурсної) та поточної конкурентоспроможності здійснюють і В.К. Збарський та М.А. Місевич [3, с. 64-65]. При цьому інтегральний показник конкурентоспроможності розраховують за формулою:

$$C_e = \sqrt{C_p \times R \times PT}, \quad (1)$$

де C_e – індекс конкурентоспроможності високотоварного сільськогосподарського підприємства; C_p – індекс конкурентоспроможності продукції, розрахований як відношення інтегрального індексу якості товару до ціни його реалізації [37, с.59-60]; PT – індекс товарності підприємства; R – рейтинговий індекс потенційної конкурентоспроможності, визначений за формулою:

$$R = \sqrt{(1 - a_1)^2 + (1 - a_2)^2 + \dots + (1 - a_n)^2}, \quad (2)$$

де $a_{1,2,\dots,n}$ – показники, що характеризують потенційну конкурентоспроможність, а саме: продуктивність сільгоспудів, чисельність працівників, фондоозброєність, фондозабезпеченість, енергоозброєність та енергозабезпеченість, продуктивність праці, втрати виробництва, рівень виробництва валової продукції, рівень

прибутковості виробництва та реалізації продукції [3, с. 36].

У відповідності з іншою методикою в якості факторів для оцінки конкурентоспроможності підприємства пропонується використовувати показники його фінансового стану, ринкової частки та рівня конкурентоспроможності продукції, які графічно відображаються на основі побудови трьохвимірного конкурентного простору. Об'єм, що займає кожне підприємство в даному просторі, відповідає рівню його конкурентоспроможності серед досліджуваної сукупності [12, с.620-623]. Однак які саме показники обрати для оцінки фінансового стану підприємства чи конкурентоспроможності його продукції не зазначено, як і не зазначено те, яким чином їх звести до трьох узагальнюючих показників.

На думку російських вчених, до основних показників конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства слід віднести трудомісткість, фондомісткість, зарплатомісткість, рівень рентабельності, фінансову самостійність підприємства, якість продукції, рекламу. В свою чергу рівень конкурентоспроможності підприємства визначається за допомогою розрахунку його місця у рейтингу конкурентоспроможності підприємств досліджуваної сукупності [8, с. 208-209].

Колектив українських вчених-аграрників для оцінки конкурентоспроможності сільгосптоваровиробників вважає методологічно виправданим застосовувати систему показників ефективності сільськогосподарського виробництва, а саме: рівень рентабельності, масу та норму прибутку, продуктивність праці, ціну та якість продукції, товарність виробництва, його ліквідність та кредитоспроможність. Доцільним є також аналіз наступних показників: ефективності використання земельних, трудових, матеріальних ресурсів, фондовіддача, фондо- й енергомісткість одиниці продукції і валової доданої вартості, створеної в галузі [6, с. 51].

Оскільки головним та незамінним ресурсом в сільському господарстві є земля, то критерієм конкурентоспроможності виробництва, на думку А.Т.Єсполова, є чистий прибуток в розрахунку на одиницю земельної площі. В якості додаткових

показників можуть застосовуватись: обсяг реалізації на одиницю земельної площі, чистий прибуток в розрахунку на виробничий капітал та на одиницю затраченої праці, рентабельність виробництва [13].

В.Я. Амбросов та Т.Г. Маренич вважають, що «важливими показниками конкурентоспроможності є обсяг продажу у вартісному обчисленні та прибуток. Як додаткові показники виступають порівняльний рівень собівартості продукції, ціна її реалізації» [1, с. 26]. На думку В.А. Борисової, індикаторами конкурентоспроможності на рівні конкретного підприємства можуть бути показники рентабельності та частки ринку збуту [14, с. 75].

Таким чином, існуючі методи та методичні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств суттєво різняться між собою та не позбавлені певних недоліків. Спільним для них усіх є застосування одного чи декількох показників, що характеризують ефективність сільськогосподарського виробництва та конкурентоспроможність продукції. У зв'язку із цим аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств пропонуємо здійснювати за системою показників, що включають: обсяг валової продукції та прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, на одного середньорічного працівника, на 1 грн основних виробничих фондів; виробництво валової продукції на 1 грн виробничих витрат; рівень рентабельності сільгоспвиробництва.

Після розрахунку вказаних показників по окремому підприємству всю сукупність досліджуваних об'єктів доцільно розподілити на групи з різним рівнем їх конкурентоспроможності. Для цього пропонуємо скористатися методом кластерного аналізу або ж методом рейтингової оцінки, який також дозволяє звести окремі розрізнені показники в один синтетичний (комплексний). Після розподілу підприємств на групи визначасмо ринкову активність підприємства, виражену через частку ринку, та виділяємо ряд стандартних положень підприємств на ринку – лідерів ринку з максимальним значенням частки ринку, підприємства-аутсайтери, що займають найскромніші позиції, та дві проміжні групи – підприємства з сильною (претенденти на

лідерство) та слабкою (послідовники) конкурентною позицією.

На підставі проведеного розрахунку ринкових часток, а також з використанням результатів кластерного аналізу будуватиметься конкурентна карта ринку, що базується на використанні перехресної класифікації розміру ринкових часток підприємств та рівня їх конкурентоспроможності. Вона допомагає класифікувати конкурентів, виявити основні тенденції зміни їх позицій на ринку. Побудова конкурентної карти сприяє поглибленому дослідженню рівня конкурентоспроможності сільгосппідприємства на територіальному ринку.

В цілому вважаємо, що алгоритм аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства має включати такі етапи: формування сукупності досліджуваних підприємств, збір необхідної для аналізу інформації про їх діяльність, оцінка конкурентоспроможності підприємств на основі обраної системи показників, виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності та обґрунтування конкурентної стратегії подальших дій (рис. 1).

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день відсутня єдина загальноприйнята методика аналізу та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. Спроби визначити й оцінити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств пов'язані, передусім, з пристосуванням уже існуючих методик до умов сільськогосподарського виробництва. Вважаємо, що конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств має бути оцінена комплексно на основі кластерного аналізу показників, що характеризують продуктивність і ефективність застосовуваних у сільському господарстві ресурсів (земельних, трудових, матеріально-технічних), ринкової активності підприємства, вираженої через частку ринку, та доповнена побудовою конкурентної карти. Даний підхід, на нашу думку, має явні переваги, оскільки охоплює зовнішній та внутрішній аспекти діяльності підприємства, виключає дублювання окремих показників, дозволяє швидко та ефективно отримати картину стану підприємств на галузевому ринку.

Рис. 1. Алгоритм аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства

Джерело: розроблено автором

Література.

1. Амбросов В. Я. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Вісник ХНАУ, серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. – №10. – с.23-28.

2. Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств: монографія / Л. А. Євчук. – Миколаїв: Вид-ць Прокопчук Т.Ю., 2010. – 340 с.

3. Збарський В. К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В. К. Збарський, М. А. Місевич; за ред. професора В. К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.

4. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука //

Економіка України. – 2003. – №10. – С.79-86.

5. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.

6. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: Наукова доповідь / За ред. акад. УААН В. М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б. Й. Пасхавера. – К.: Ін-т екон. та прогнозів, 2007. – 260 с.

7. Школьній О. О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: монографія / О. О. Школьній. – Умань: Видавництво Уманського державного аграрного університету, 2007. – 308 с.

8. Проблемы конкурентоспособности агропродовольственного комплекса РФ и факторы ее повышения. Сб. науч. тр. / ВИАПИ им. А. А. Никонова. – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова, 2008. – Вып. 21. – 384 с.

9. Ожерельева М. В. Конкурентоспособности региональных АПК: теория и практика выбора специализации / М. В. Ожерельева. – М.: Колос, 2007. – 104 с.

10. Загвойський Я. Д. Бенчмаркінгове тестування ефективності використання ресурсів сільськогосподарського підприємства / Я. Д. Загвойський // Економіка АПК. – 2010. – №2. – С.165-168.

11. Шепіцен А. О. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства / А. О. Шепіцен // Фінанси України. – 2003. – №8. – с.66-73.

12. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. монографія у двох томах. Т.1 / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – К.: ІАЕ, 2001. – 831 с.

13. Есполов А. Т. Вопросы теории и практики обеспечения конкурентоспособности объектов в аграрном секторе экономики [Электронный ресурс] / А. Т. Есполов // Известия Национальной академии наук Беларуси. Серия аграрных наук. – 2004. – №1. – Режим доступа до журн.: http://belal.by/vesti/2_4/2_4_1/pdf/.

14. Борисова В. А. Підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК / В. А. Борисова // Економіка АПК. – 2000. – №5. – С.75-78.